

Антрополошки стереотипи о стереотипима

Већ сам се похвалио да је „човек магистрирао на мени“, односно на мом роману-првенцу „Вечна ватра“, а сада моја критика његове критике. Заправо је мој роман обрађен у поглављу о утицају поп-културе, заједно са романом „Српски психо“ у оквиру магистарског рада Ивана Ђорђевића „Антропологија научне фантастике: традиција у жанровској књижевности“. Текст је научно добро поткован, такође види се да Ђорђевић зна доста о фантастици и вероватно да је воли...

У свом магистарском раду Ђорђевић следи основну тезу да је домаћа фантастика раније патила од комплекса ниже вредности објашњеног реченицом „летећи тањира не слећу у Лазаревац“ да би од краја осамдесетих отишла у другу крајност гомилањем националистичких стереотипа што није искључило прихватање туђих стереотипа о „нама Балканцима“ или „нама Србима“ (у другом случају наводници Ђорђевићеви). Како се осим моје маленкости помињу и жанровски веома значајни аутори, и њихова дела, рецимо „Ноћ која је могла променити све“ Владимира Лазовића, која ми је више пута хваљена, дао сам себи за право да одговорим.

Као антрополог Иван Ђорђевић има право (то му је посао?) да уочава стереотипе, што ће рећи да критикује, чак не нудећи решења. Уосталом, ни да је књижевни критичар то не би морао. Такође, право је нас читаоца (његовог рада) да и код њега уочимо понеки стереотип, посебно ако смо пре тога критиковани, кад је он био читалац. (Наравно, њему хвала на уложеном труду да изложено прво прочита, што с тиче мог дела закључујем да га је прочитао).

Стереотипи које вештије око може уочити код Ђорђевића су они подразумевајуће природе (није ли сваки стереотип такав?!), али овога пута такви које подразумевају без провере и школованији људи, јер су убачени у само школство, у владајућу културну парадигму. Две су групе таквих стереотипа – оних којима робује сама антропологија као наука (у данашњем тренутку) и оних који су последица самог Ђорђевићевог идеолошког опредељења.

Кренућемо од стереотипа антропологије као друштвене науке. Потписник ових редова не крије да рангира науке по значају, или „вредности“, и то не ради (само) на основу свог ћефа, него према критеријуму трајности добијених и доказаних истина. Тако, постоји јасна градација наука:

- 1) Математика – чији докази важе практично заувек, ако су ваљани
- 2) Природне науке – чији докази важе практично док се не докаже супротно
- 3) Друштвене науке – за које важи ограничење природних наука плус да су подложне културолошким, идеолошким и политичким тумачењима.

Ствар донекле компликује чињеница да култура утиче на све области људске делатности (од почетка), па тиме и на математику и природне науке. Међутим, и овде важи градација. Према Шпенглеру свака култура већ у свом настанку дефинише своју математику, ње се држи до краја и по њој је касније препозната (макар то био стереотип) – рецимо да су стари Грци знали са

геометријским пропорцијама, док се Индусима све расплињавало у бескрају или нули као споју битка и небитка... Природне науке такође зависе од културног погледа на свет, али оне су ипак омеђене емпиријским доказима, без којих на дуже стазе ништа не пије воду.

Можда ће бити јасније из примера. Грци су знали за корен из два, који их је као ирационалан број саблазнио. Међутим, они се нису мучили са натегнутим теоријама, то сама математика не би поднела. То знање је једноставно сакривено, а изван тога (рецимо Питагорина теорема) њихово објављено знање важи још увек. Стаљин (за кога су рекли да никад није грешио) је уложио свој ауторитет у доказивање Ламаркове теорије. Мени је лично ова теорија чак лепша од Дарвинове, али је емпиријски подаци скоро до сада нису подржавали, и она једноставно није могла проћи. Насупрот томе, у друштвеним наукама је све арбитарно, па тако психологија неке појаве ставља или скида с листе болести, а историчари се препиру око тога је ли Дража Михаиловић био антифашиста. (Они који би пошто-пото да доказују његов антифашизам смешни су барем зато што је то типично партизанска, комунистичка, одредница коју ТАДА нису користили сви „Савезници“, и која је уосталом нетачна – бар два фашистичка режима борила су се против Хитлера и Мусолинија). Наравно да је и сам оквир антропологије, као друштвене науке, идеолошки итекако омеђен, што ћемо још видети...

Иван Ђорђевић није много вешт у скривању властитих идеолошких стереотипа, што се види у фуснотама у његовом раду. Тако ће уз др Војислава Шешеља ставити одредницу „хашки оптуженик“ (неопходно?! шта је писац тиме хтео рећи?!?) док ће када је већ поменуо помодност Бернара Анри Левија убацити дугачку фусноту о Шиферу који је подржавао „Милошевићев режим“, да би после рекао како је од почетка био за Коштуницу, а на крају је ухваћен у крађи у робној кући. Такође, не видех да је Ђорђевић негде написао „ДОС-ов режим“.

Његова главна теза је како је после крајности занемаривања „домаћег“, наша научна фантастика кренула у другу крајност, сврставши се уз националисте. При томе, чак и ако оправдано критикује стране стереотипе (у мом случају Ђорђевић уочава да „Вечна ватра“ удара на стереотипе оријентализма кроз представу о Балканцима као Орцима) домаћа фантастика „пада“ јер подржава оне стереотипе који код нас владају – у мом случају и случају других дела то је оксидентализам, представа о „бездушном Западу“. Овакав поступак по њему је уметнички неоправдан и није бунтован, него је у подршци властима што уметника дезавуише. Полемисао бих са оваквим ставом.

Пре свега, код Ђорђевића је време објављивања дела небитно, односно осим што он види некакав развој ка национализму који почиње крајем осамдесетих, он нигде не прави разлику да ли је неко дело написано осамдесетих, деведесетих или „нултих“ година. То нису исте ствари, ако се већ инсистира на зависности од „владајуће парадигме“, јер се та парадигма током времена мењала.

Тако, осамдесетих у целој Источној Европи имамо све већу побуну против склеротичног социјализма и (свуда!) раст национализма. Чињеница је да режим није више био толико јак, што смањује ризик дисиденства (рецимо да Валенса није стрељан нити је завршио у Сибиру). Међутим, морамо ли онда бити строги према људима коју су једва дочекали лабављење стега и то што се може отворено говорити о неким стварима?! Да ли је сам Ђорђевић био такав? Да ли је он, рецимо, крајем 2000-те дао себи одушка, или је пожурио да буде критичан према власти ДОС-а и, зашто не рећи, према Ђинђић, доктор Зорану?

Исто тако нулте (или две хиљаде) године нису исто што и фамозне деведесете. Просто зато што националистичка парадигма тада није владајућа, бар не у свом антизападном или евраоскептичном облику. (Постоји национализам и конзервативизам који је и сада, барем у култури, политички коректан, но то је друго питање). Да ли они који „пљују трули Запад“ данас добијају првенство на медијима? ДА / НЕ (верујем да би Ђорђевић имао тешкоћа да једноставно одговори на једноставно питање). Ја сам „Вечну ватру“ објавио 2006. када је владајућа парадигма била „Европа нема алтернативу“ (данас је то и даље, у нешто другачијем облику). Дакле, такво дело је итекако субверзивно према Ђорђевићевим критеријумима (јасно, ниво субверзивности ограничава сам квалитет и одјек дела, но није ли Ђорђевић магистирао (и) на њему).

Деведесете су мало компликованија прича. Јасно, тада је неко ширењем националистичких стереотипа (са или без наводника) био у складу са оним што је било владајуће у самој власти и делу културе (у „грађанској јавности“ би такав и онда био изложен руглу). Међутим, Слободан Милошевић није био глобална власт, то је ваљда јасно. Било је и тада неких других моћника који су нам кројили капу. Уосталом, није ли рат (макар и необјављен) посебно стање, што тражи мало елаборације јер Ђорђевић разматра и неке фантастичне приче у којима је Србија у ратним искушењима.

Узмимо на пример неспорног интелектуалца Џорџа Орвела 1939. Није ли он тада могао да „закера“ што Британија није објавила због Пољске рат Совјетском Савезу, кад је већ објавила рат Хитлеровој Немачкој?! Или рецимо да 1942. постави питање да ли Енглези „живе боље“ него 1938. Што да не, па већи интелектуалци су (само у Србији) док се још пуцало постављали питање „бољег живота“! Ако је, пак, Орвел Џорџ обављао своју патриотску дужност, зашто то не би могао и неки Србин?!

Ту долазимо до улоге интелектуалаца, којом се Ђорђевић посебно бави. Тако рецимо он ће уочити инструментализацију научника Михајла Петровића Аласа и Милеве Марић у причи „Ноћ која је могла променити све“. (Уочава и неке стереотипе о Србима који су мање или више „наши“, но то ћемо само приметити). Критикујући улогу интелектуалаца као бораца за националну ствар он ту улогу проблематизује, што нас доводи до саме дефиниције интелектуалца, што је мене довело до писања овог осврта.

Ђорђевић ће цитирати Едварда Саида – „интелектуалац је посебно биће, неко ко је у стању да говори истину, за којег ниједна овосветска сила није превише крупна или застрашујућа да је не би подвргао критици и немилосрдно позвао на одговорност“. Даље, рећи ће како се већина интелектуалаца није питала о карактеру националне српске државе и њеним легитимацијским темељима.

Укратко Ђорђевић замера домаћим писцима фантастике, односно у конкретним случајевима њиховим ликовима научника у „паралелним историјама“ што нису били интелектуалци у Саидовом смислу, што су некритички бранили нацију, а нису постављали питања. Но! Није ли право питање за једног интелектуалца – а пред ким да се питају!? Пред којим вредностима?! Да ли су оне вредности које су проглашене за „универзалне“ то заиста? Нису ли то питања за право интелектуалца!?

У том смислу је моја маленкост била интелектуалац парекселанс у свом текстићу „Када ћу се стидети Сребренице“. Јер право питање је у име чега клечати и стидети се! Није ли масовно убиство ратних заробљеника (од којих су многи и сами чинили ратне злочине) нешто сасвим уобичајено кроз историју!? Зашто узимати здраво-за-готово (као једино валидан) морал који ставља као врхунску вредности (било какав) људски живот, па се онда селективно згражава?!

Наравно да није то једини морал, јер рецимо Бхагавадгита каже: Ко мисли да она уби / Или да је убијена / Подједнако тај се вара: / Нит' убија, нити гине / Нит' се рађа, нит' умире икада; / Нит' нестане нит ће трајат' престати. / Нестворена, вечна, стална, исконска, / Не пропада кад се тело уништи.

Ако неко већ инсистира да пореди ова два морала (пошто они видимо одвојено постоје) онда нек ми понуди критеријум којим ћу их поредити. Да ли је то критеријум по којем вреди више нешто што постоји неколико деценија од нечега што постоји миленијумима? Да ли је критеријум да више вреди нешто чега се сами његови заговорници (либералисти у Србији) не држе, јер поносни су што су њихови (и наши?) преци викали „Боље гроб него роб“, а не виде ту паролу као грешку чак ни онда када се великом броју људи та жеља испунила. (Неки би сад критиковали Гаврила Принципа, а Жикица Јовановић Шпанац им је био сасвим легитиман).

То су све питања која један интелектуалац може поставити у своје име, а и бранећ' улогу народа коме припада (што ваљда није срамота). Питања која се могу поставити и пред антропологијом која седи на свом краљевском трону преиспитивања стереотипа, иако подразумевано прихвата (стереотипи такође?) претпоставке либерализма и мулти-култи модела. Сада, кад лидери утицајних западних земаља сахрањују овај модел, јавља ми се да ће се и парадигма друштвене науке антропологије опет променити...